

Válság: mérföldkő az európai integrációban?

Szerkesztette:
Farkas Beáta

A TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005 azonosító számú, „Kutatóegyetemi Kiválósági Központ létrehozása a Szegedi Tudományegyetemen” című projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Szerkesztőbizottság:

Voszka Éva (elnök)

Bajmócy Zoltán

Farkas Beáta

Hetesi Erzsébet

Katona Tamás

Kovács Árpád

Lengyel Imre

Műhelytanulmányok

MT-PNGKI – 2012/2

Műhelytanulmányaink célja a Gazdaságtudományi Karon születő kutatási eredmények gyors közlése és vitára bocsátása. A sorozatban megjelent tanulmányok további tudományos közlemények anyagául szolgálhatnak.

Válság: mérföldkő az európai integrációban?

A kéziratok lezárásának időpontja: 2012. április 30.

ISBN 978-963-306-155-8

ISSN 2061-5353

Kiadó:

Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar

SZERZŐK

Antalóczy Katalin főiskolai tanár, Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Főiskolai Kar.

Farkas Beáta egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete.

Halmosi Péter egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete.

Kiss Gábor Dávid egyetemi tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete.

Kosztópulosz Andreász egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete.

Kovács Árpád egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete.

Vince Péter főmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézete.

Voszka Éva egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete.

TARTALOMJEGYZÉK

Vezetői összefoglaló	7
A pénzügyi válság és következményei: monetáris politikai és szabályozási kihívások (Kosztopoulosz Andreász)	14
1. Bevezetés	15
2. A pénzügyi válság okai, jelenségei az Amerikai Egyesült Államokban és Európában: különbségek és hasonlóságok	15
2.1. A válság kialakulása és okai az Amerikai Egyesült Államokban	16
2.2. A válság az Európai Unióban	19
3. A pénzügyi válságra adott monetáris politikai reakciók	20
3.1. Válságkezelés az Egyesült Államokban	21
3.2. Válságkezelés az Európai Unióban	22
3.3. A monetáris politika szerepe és lehetőségei a pénzügyi válság kezelésében	24
3.4. A válságkezelés tanulságai	25
4. A pénzügyi szektort érintő szabályozási, felügyeleti, illetve a pénzügyi szektort érintő kihívások és reformelképzelések	25
4.1. Az Európai Unió új pénzügyi felügyeleti kerete és létrehozásának célja	27
4.2. Az új makroprudenciális ellenőrzés szintje az EU-ban	28
4.3. Mikroszintű prudenciális felügyelet	29
4.4. A Bázeli III. szabályozás makroprudenciális elemei	31
4.5. A válságra adott szabályozói válasz az USA-ban	32
5. A monetáris politika szerepe és lehetőségei Magyarországon a pénzügyi válság kezelésében	34
5.1. A válság megjelenése az államcsőd elkerülése	36
5.2. Stabilizáló jegybanki intézkedések, intervenciók illetve mulasztások	37
5.3. Inflációs célkövetés versus pénzügyi stabilitás	40
6. Összegzés	41
Irodalomjegyzék	42
A pénz- és tőkepiaci válság hatása a kelet-közép-európai monetáris politika mozgásterére (Kiss Gábor Dávid)	47
1. Bevezetés	48
2. Az EKB monetáris politikájának keretei	52
3. Módszertan – a fertőzések statisztikai igazolhatósága	54
3.1. A piaci hatékonyság tesztelése	54
3.2. Dinamikus feltételes korreláció illesztése a heteroszkedaszticitás kiszűrését követően	55
3.3. Extrém-normál elválasztás bemutatása	56
4. A modell tesztelése a vizsgált piacokon	58
4.1. A piaci hatékonyság elvetése	59
4.2. Dinamikus feltételes korreláció illesztése	59
4.3. Különbség a piacok válság előtt és a válság során mutatott jellegzetességeiben	63
4.4. Különbség a piacok válság előtt és a válság során mutatott jellegzetességeiben	64
5. Összegzés	66
Függelék: Dinamikus feltételes korreláció illesztése a heteroszkedaszticitás kiszűrését követően	68
Irodalomjegyzék	69

A 2008-ban kirobbant gazdasági válság hatásai az államháztartásban – A válság elleni küzdelem nemzetközi szinten, Magyarország válságkezelési megoldásai nemzetközi tükröben (Kovács Árpád – Halmosi Péter).....	73
1. Bevezetés	74
2. A következtetések megalapozása, a kutatás módszere	75
2.1. A kutatás munkahipotézise.....	76
3. Államháztartási hiány, a pozíciók alakulása az Európai Unió országaiban 2008–2011	77
3.1. Az egyes EU országok stabilitási és konvergencia programmal kapcsolatos lépéseinek vázlatos bemutatása, az államháztartások kiadási szerkezete	88
3.1.1. EU–15.....	89
3.1.2. EU–12.....	100
3.2. A fiskális beavatkozásokat mátrixai, a belőlük levonható következtetések.....	108
3.2.1. A válságkezelés első időszaka: 2008–2010	113
3.2.2. A válságkezelés a második szakasza.....	120
3.3. Az Európai Unió válságkezelő mechanizmusai a tagországok költségvetési gazdálkodásában.....	122
3.3.1. A válságkezelés költségei.....	123
3.3.2. Az EU válaszreakciói	124
4. A munkahipotézis kérdéseire adott összefoglaló válaszok	126
5. Összefoglaló.....	136
5.1. Következtetések	138
5.2. A válságnak nincs vége... ..	139
6. Ajánlások, záró gondolatok.....	141
Irodalomjegyzék	144
Európai versenyszabályozás – átmeneti vagy tartós változások?.....	147
Az elvek és a gyakorlat módosulásai a válság éveiben (Voszka Éva)	147
1. Bevezetés	148
2. Dilemmák, megoldások és kockázatok a válság kitörésekor.....	148
2.1. A dilemmák természetéről	148
2.2. A versenyszabályozás módosítása 2008–2009-ben	150
2.2.1. Állami támogatások.....	150
2.2.2. Versenykorlátozó magatartás és visszaélés az erőfölénnyel	152
2.2.3. Fúziók.....	153
2.3. Kockázatok a verseny szempontjából	154
3. A versenyszabályozás gyakorlata és a helyreállítás elindítása.....	155
3.1. A versenyszabályozás klasszikus területei	155
3.1.1. A versenykorlátozás és az erőfölénnyel visszaélés tilalma.....	155
3.1.2. Fúziók.....	157
3.2. Az állami támogatások	158
3.2.1. A támogatások megugrása	158
3.2.2. A pénzügyi szektor kisegítése	159
3.2.3. A reálgazdaság támogatása	161
3.2.4. Fokozatos, lassú visszatérés a szigorúbb szabályozáshoz.....	164
3.3. Versenyszabályozás a válságban: értékelések.....	165
4. Állami támogatások Magyarországon: válság előtt, válság alatt.....	168
5. Összegzés	173
Irodalomjegyzék	174

Az államtól az államig: a MOL mint nemzeti bajnok (Antalóczy Katalin – Vince Péter)	178
1. Bevezetés	179
2. Rövid kitekintés	179
3. Vállalattörténet	180
3.1. A cég előtörténete	180
3.2. Szocialista tröszt, állami nagyvállalat	180
3.3. A társasággá alakulás, a privatizáció – a nemzeti bajnokká válás megalapozása	181
3.4. Kinn is vagyok, benn is vagyok – majd az állam ismét tulajdonossá válik	184
3.4.1. Intermezzo 1: Az OMV felvásárlási kísérlete, a lex MOL	184
3.4.2. Intermezzo 2: Az oroszok már a spájzban vannak: a Szurgutnyeftyegegáz-ügy	186
4. Vállalatirányítási szerkezet – kormányzati kapcsolatok	189
5. A MOL hazai és nemzetközi terjeszkedése	192
6. Személyek a MOL-nak az államhoz fűződő kapcsolataiból	194
6.1. Szerepváltozások a földgázszektorban	194
6.1.1. Modellváltások a földgázellátásban	195
6.1.2. A kettős modell működését kísérő feszültségek	198
7. A MOL Rt. eladja gázüzletágát az E.ON-nak	199
7.1. Az előzmények	199
7.2. A vállalatösszefonódási ügylet	200
8. A MOL földgázpiaci szerepének változásáról	202
9. Egyedi ügyek – változó erőviszonyok a hatósági kapcsolatokban	203
9.1. Versenyfelügyeleti eljárások	203
9.2. Tiltott állami támogatás	205
10. Összefoglalás	206
Irodalomjegyzék	208
Az Európai Unió kohéziós országai a világgazdasági válságban (Farkas Beáta)	210
1. Bevezetés	211
2. A válság lefolyásának sajátosságai a kohéziós országokban	211
2.1. A válság közvetlen hatásai a növekedésre és az államháztartásra	211
2.2. Az európai felzárkózási modell és a gazdasági válság	213
3. Egyensúlytalanságok az Európai Unió gazdaságában	219
4. A válság eddigi hatásai a GDP-ben és a fogyasztásban mért felzárkózásra, valamint a társadalmi kohézióra	228
5. A válság hatása a hosszú távú növekedésre	232
5.1. A válság hatása a beruházásokra, az oktatási kiadásokra és az innovációs rendszerre	232
5.2. Növekedési kilátások az EU tagállamaiban	234
6. Összegzés	237
6.1. Kihívások az európai integráció számára	237
6.2. A magyar eset	239
Függelék	241
Irodalomjegyzék	241

Vezetői összefoglaló

Kétéves kutatás indult 2010-ben a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karán, a Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézetében „Az állam gazdasági szerepe a 2008-as válság tükrében” címmel. A kutatás a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005 azonosító számú, „Kutatóegyetemi Kiválósági Központ létrehozása a Szegedi Tudományegyetemen” című projekt keretében valósult meg az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával.

Feltételeztük, hogy a 2008-ban világgazdaságivá terebélyesedő pénzügyi és gazdasági válság nyomán az állam gazdasági szerepe változni fog, az állami szabályozás és a piac hatásköre módosul. Optimistán azt is feltételeztük, hogy a kutatás végére már annyira túllépünk a válságon, hogy hosszabb távra le tudunk vonni következtetéseket. Azt ugyan még ma sem állíthatjuk, hogy túl vagyunk a válságon, de az bizonyosan látszik, hogy tartós következményekkel kell számolni. Három témában kezdtünk vizsgálódni, a monetáris politika, illetve a pénzpiaci folyamatok, a fiskális politika és a versenyszabályozás területén, az Európai Unióra szorítkozva. Már a kutatási koncepció kialakításakor látható volt, hogy az Európai Unióban a válság az úgynevezett kohéziós országokat sújtotta legerőteljesebben, és nemcsak az új, 2004 után csatlakozott államok többségét, hanem a régieket, Írországot, Görögországot, Portugáliát és Spanyolországot is. Ezért a kohéziós országoknak különös nagy figyelmet szenteltünk. Nemzetközi gazdaság és gazdálkodás mesterszakon tanuló, valamint doktori hallgatókat vontunk be a kutatásba, akik egy közös szempontrendszer alapján feldolgozták a gazdasági válság lefolyásának történetét és a válságkezelési intézkedéseket a négy régi kohéziós és kilenc poszt-socialista uniós tagállamban. Magyarországot nem vettük be a sorozatba, mert az esettanulmányok az intézeti kutatás háttéranyagául szolgáltak, és az intézeti munkatársak saját tanulmányaikban külön foglalkoztak Magyarországgal.¹

A kutatás végső eredményét úgy lehet összegezni, hogy a 2008-as világgazdasági válság mindeddig a monetáris politika kivételével sem az európai uniós piacgazdaságok működésében, sem a közgazdasági gondolkodásban nem vezetett paradigmaváltáshoz. A leglényegesebb változások a monetáris szabályozásban tapasztalhatóak, illetve várhatóak. Miután az EU-ban a pénzügyi szektor válsága fiskális válsággá transzformálódott, illetve a reálgazdasági visszaesés is növelte az államháztartási hiányt, ezen a területen az állami szerepvállalás lehetősége a jövőre nézve tartósan korlátozódott. A versenyszabályozásban az EU kitart a verseny szabadságának a biztosítása mellett, de az állami támogatásokra – főként a pénzügyi szektorban – adott kivételes szabályozásból lassú a visszatérés a válság előtti állapotokhoz.

A válság változásokat hoz az EU-n belül a gazdaságok egymáshoz viszonyított pozíciójában. A régi és új kohéziós országok alapvetően külföldi tőkére alapozott felzárkózási modelljében szükségképpen végbemegy egy átrendeződés, ezek az országok jobban rá lesznek utalva a belső megtakarításaikra. A mediterrán országok gazdaságainak állapota, valamint az összes kohéziós ország megelőző időszakhoz képest lassabb felzárkózása tartós feszültségforrás lesz az európai integrációban. A térségen belül különösen kedvezőtlen Magyarország helyzete, amely az elmúlt évtizedben nem volt képes lépést tartani a hasonló adottságú visegrádi országokkal.

A következőkben az egyes témakörökben született tanulmányok megállapításait összegezzük.

---

¹ Az esettanulmányok elérhetőek: Farkas Beáta – Voszka Éva – Mező Júlia (szerk): Válság és válságkezelés az Európai Unió kohéziós országában SZTE GTK MT-PNGKI – 2012/1
<http://www.eco.u-szeged.hu/kutatas-tudomany/tudomanyos-kozlemenyek/muhelytanulmanyok>

Monetáris politika

Egyre valószínűbbé válik, hogy a 2007-2008-as pénzügyi válság fordulópontot jelent a pénz- és tőkepiacon és a monetáris politikában. Jól illusztrálja ezt a paradigmátikus fordulatot többek között az a tény, hogy a nemzetközi tőkepiacokat jellemző korábbi trendek, tendenciák átértékelődnek. A Bretton Woods-ban létrehozott pénzügyi rendszer felbomlását követő időszakban lezajlott dezintermediációs folyamat fő hajtóereje a hitelközreműködés és az értékpapírosítás terjedése volt, de mindkettő fontos szerepet játszott a pénzügyi válság kirobbanásában is. A pénzügyi konstrukció tervezés terjedő gyakorlata olyan innovatív és meglehetősen bonyolult struktúrájú pénzügyi termékeket teremtett, melyek nehezen felmérhetővé és előrejelezhetővé tették a fennálló kockázatokat. A lezajlott deregulációs folyamat katalizálta a nemzetközi tőkeáramlást és a világméretben végrehajtott diverzifikációt, ami bizonyos szempontból valójában növelte a kockázatokat a nagyfokú tőkemobilitás és a piacok pókhálószerű összekapcsolódásai miatt. A válságnak csak a felszíne a fertőzött eszközök, rossz hitelek mennyiségének felduzzadása, az igazi ok – úgy tűnik – a túlzott likviditásbőség és a nemzetközi egyensúlyhiány volt.

A jelen időszakot továbbra is az útkeresés jellemzi, ami érinti a pénzügyi elméleti paradigma alapjait is, hiszen a korábban köbe vésettnek tekintett alapvető tételek (inflációs célkövetés 2 százalékos szintje, a tőkemozgás teljes, korlátlan szabadsága, a minél teljesebb dereguláció, az automatikus stabilizátorok eddigi rendszere a fiskális politikában stb.) váltak újra nyitott vitakérdéssé.

A kirobbant pénzügyi válságra az USA jobban reagált az amerikai bankrendszer gyors rekapitalizációjával. Az EU-ban a válaszok a felkészületlenség és a bürokratikus döntéshozatal miatt jóval lassabban születtek, születnek meg. Európában nem történt hasonlóan jelentős mértékű feltőkésítés, ezért jelent különösen nagy problémát a szuverén adósok esetleges csődje.

Levonva a válság konzekvenciáit, az országok és a nemzetközi közösségek, szervezetek (a korábban említett deregulációs folyamat ellenpontjaként) alapvetően a szabályozás erősítésének irányába mozdulnak el. Ez az új szabályozási hullám megjelenik globális méretekben is, de alapvető szabályozási változtatások terítéken vannak az USA-ban és az EU-ban is, és érintik a pénzügyi felügyelet rendszerét, a pénzügyi intézmények kockázatait és tőkehelyzetét, a piacok működésének szabályozását.

A hazai válságkezelés a monetáris politikában eleinte a likviditás biztosítására koncentrált, illetve kamatpolitikai lépésekkel igyekezett élénkíteni a gazdaságot. A válság kiteljesedése óta az MNB egyfajta rezsimváltást hajtott végre, az inflációs célkövetés és a pénzügyi stabilitás szempontjai között egyfajta „trade off”-ot valósítva meg. A monetáris politika ezt követően ismét visszatért az origóhoz, azaz az inflációs célkövetés alapvetéséhez.

A kutatás keretében elvégzett elemzés további eredményeket mutatott a pénz- és tőkepiaci válság kelet-közép-európai országok monetáris politikára gyakorolt hatását illetően. Az empirikus vizsgálat azt tárta fel, hogy mennyiben befolyásolják az eurózóna kötvénypiaci hozamainak és devizájának napi változásai, valamint az Európai Központi Bank (EKB) monetáris politikai lépései a cseh, magyar és lengyel kötvénypiaci hozamok és devizák napi változását 2002 és 2011 között. A kelet-közép-európai országok monetáris politika autonómiája a válság hatására átrendeződött. Az intézményi keretek piac által a konvergencia formájában támogatott önkéntes harmonizációját a piaci bizalom elapadása nyomán felváltották az eltérő fundamentumokhoz igazodó egyéni stratégiák. Az EKB döntései egyedül a cseh kötvénypiacra gyűrűztek be, míg a többi ország esetében csak a hozamgörbe meredekségére voltak ráhatással. A kelet-közép-európai jegybankok a válság kezelése során tehát magukra maradtak a piacon, ami paradox módon a monetáris politikai autonómia nem kívánt megerősödésével járt. Egy jegybank tehát abban az esetben is a monetáris politikai autonómiájának számottevő beszűkülésével számolhat, ha intézményileg egyébként független

és rendelkezik önálló devizával. A monetáris trilemma két ágát jelentő lebegő devizaárfolyam és a szabad tőkeáramlás egyfelől szükségessé teszi a volatilitás kockázatának kezelésére alkalmas pénzügyi innovációk alkalmazását, másfelől teret nyit a határon átnyúló banki finanszírozás előtt, ami az Európai Unión belül még anyabanki-leánybanki kapcsolatok megjelenésével is társul. E feltételrendszeren belül tehát a jegybanki autonómia vagy a közös valuta bevezetésével szűnik meg, vagy a fenti jelenségek és a kollektív viselkedések megjelenése miatt eleve olyan szűk, hogy a jegybank kizárólag az infláció alacsonyan tartására képes fókuszálni, miközben nincs érdemi ráhatása a pénzügyi stabilitás alakulására.

Fiskális politika

A pénzügyi szektor válsága és a gazdasági recesszió nyomán a fiskális politikára is óriási feladat hárult a válságkezelésben. Az uniós tagállamokat összehasonlítva egyértelműen ki lehet mondani, hogy több volt közöttük az azonosság, mint a különbség. Eltérések inkább a beavatkozások mértékében, a beavatkozási területek számában, „aktivista”, egyedi megoldásokkal operáló, vagy inkább normatívabb, óvatosabb jellegében voltak és vannak. Az integráció építményének befejezetlensége kedvezőtlenül befolyásolta a válságkezelést, aminek lényegében nem volt meg az intézményrendszere. Az EU-27 országok és az EU maga, nem volt képes megelőző jellegű, proaktív, elméletileg megalapozott válságkezelésre, azonban ha az események után kullogva is, a 2008–2011-es időszakban többségükben képesek voltak stabilizálni helyzetüket, s egyelőre érvényesül a szolidaritás a bajba jutott, társadalmi-gazdasági modelljeik megújítására nem képes, illetve adósságcsapdában vergődő országokra nézve.

A tanulságokat ugyan nagyarányú késéssel, de levonták. Nyilvánvalóvá vált, hogy az egyetlen lehetséges megoldás a nemzeti költségvetések szigorú előzetes ellenőrzése. 2010-től már ezzel a céllal dolgozták ki az „Európai Szemeszter” és az „Európa Plusz” programokat, a „hatos csomagot”, de az is világossá vált, hogy ezek az intézkedések korántsem eléggé átfogóak, radikálisak és meggyőzőek. Most az ún. „fiskális unió” keretében tervezett intézkedések végre érdemi fordulatot hozhatnak. A tervek a nemzeti költségvetési „szuverenitás” korlátozását, az ellenőrzésnek a kiterjesztését és megszigorítását jelentik. Az adott ország költségvetését a terveknek megfelelően az Unió megvívóhatja, s automatikus szankciókat léptethet életbe. Ez lényeges előrelépés, bár sok múlik a konstrukció konkrét kidolgozásán és végrehajthatóságán. Kérdés, hogy a következő időszakban a konkrét döntések során a kormányköziség jelszavával a kormányok milyen pozíciókat tudnak visszaszerezni, vagyis mennyire hígul fel a program. Másrészt kérdés, hogy a következőkben a piacok mennyire engednek meg, hogy ez megtörténjen, vagy éppen még radikálisabb lépéseket kényszerítenek ki. Egyelőre a reakciók arra utalnak, hogy a kételyeket nem sikerült eloszlatni.

A magánszférában keletkezett, de globális államháztartási feladatvállalási okokkal is összefüggő „vihár” nem hozta egy csoportba a „hajókat”, hanem inkább szétszórta mezőnyt. A kialakult államadósság-válságok a globális és lokális pénzügyi piacokra is nagy hatással lehetnek a következő időszakban, s az erősebb nemzeti szereplők könnyebben tudják majd problémáikat megoldani. Az országok és országcsoportok közti aszimmetriák, miután az USA és az Európai Unió csak tüneti kezelésre volt/lehetett képes, növekedtek. Az ázsiai termelési, társadalmi ellátásbeli, hatalomgyakorlásbeli megoldások olyan országokban is teret nyernek, amelynek a történelmi-társadalmi hagyományai, értékrendjei más gyökereűek, s ennek távlata egy előre látható következménnyel jár. A monetáris unió felől jól kitapintható a mozgás a fiskális unió irányába, majd a gazdasági és a politikai unió felé. Az viszont már kérdéses, hogy belátható jövőben két (három?) „sebességes” – valójában a „mag és a perifériák” világa – lesz-e Európa, vagy sikertörténetté válik-e egy, a magországozból kiinduló, „valódi” Unió létrehozására irányuló elképzelés, esetleg van-e „köztes” megoldás; s az egyik vagy másik új rendben mit jelent valójában a nemzetállami szuverenitás, arról ma alig van/lehet ismeret.

Mindez azt is jelenti, hogy a gazdasági verseny egyben társadalmi modellek versenye is, s ahol a megoldások megtalálása – a válság elleni küzdelemben – térségünkben is olyan, gazdasági realitásokhoz igazodó új társadalmi egyensúlyok megteremtését követeli, ami messze meghaladja az euróövezet nominális konvergencia követelményeinek teljesítésére irányuló költségvetési számtan teljesítését.

A közfeladatokkal kapcsolatosan alapvető, koncepcionális kérdés az állami feladatok újragondolása. Erre mind nemzeti, mind uniós szinteken szükség van. A költségvetési megtakarításoknak is „fenntarthatónak”, tartós hatásúaknak kell lenniük. A válság körülményei különösen erős megvilágításba helyezték, hogy az államháztartási, szolgáltatási modellek, az Európai Unió tagországai szociális ellátó rendszereinek konvergenciájában visszarendeződések várhatók. A finanszírozás – itt most a költségvetési forrásoldalt helyezve előtérbe – az országok egy részében fenntartható, másik részében viszont nem.

Elméletileg a válság körülményei között is elgondolható a szociális kohézió erősítésére építő cselekvési scenárió, amely abból indul ki, hogy a társadalom viszonylagos konfliktusmentessége, alkalmazkodást segítő, túlélést szolgáló tűrése néhány éven belül a felemelkedés gazdasági hajtóereje lehet. Ennek érdekében olyan modell alkalmazása lenne szükséges, amelyben az állami ellátórendszerek működési hatékonyságának növelése mellett növekszik a közösségi finanszírozású szociális, oktatási és innovációs szolgáltatások szerepe, vállalva azt, hogy a finanszírozáshoz nem állnak rendelkezésre a gazdasági teljesítményekre támaszkodó források. Nyilvánvaló, a válság körülményei között, különösen a nagy államadóssági terhet viselő országokban, mint például Magyarországon nincs mód egy ilyen forgatókönyv kormányzati felvállalására.

Versenypolitika

A világméretű pénzügyi-gazdasági válság súlyos dilemmák elé állította a versenypolitikát. Az Európai Unió versenyhatósága kezdetben aktív, sokszor koordináló szerepet játszott a válság kezelésében. A versenyjogi követelmények felfüggesztése vagy merev alkalmazása helyett köztes megoldást választott: a gyorsan meghirdetett irányvonal a szabályozás alaptereinek fenntartását próbálta összeegyeztetni az elbírálás és az eljárásrend rugalmas alkalmazásával. Ezt megkönnyítette a korábbi szabályozás logikája, a versenykorlátozó magatartások általános tiltásához csatlakozó kivételek, mentességek sora, amelyek megfelelő kezelése viszonylag széles mozgásteret adott. Csakhogy ez egyben a mérlegelési lehetőségek kiterjesztését is jelentette olyan feltételek között, amikor rövid idő állt rendelkezésre, és hiányoztak a megfelelő piaci információk is, viszont erős volt a politikai nyomás az engedékeny megítélésre.

A versenyszabályozás klasszikus területein kisebb mértékben változtak a keretek, de a korábban is meglévő kivételek (csoport és egyéb mentességek) szélesebb körben érvényesültek, és minden területen, főképp a fúziókkal kapcsolatban rugalmas, gyors döntések születtek. Az EU a vállalati összejátszások ellen lépett fel a leghatározottabban: a krízis kartell hivatkozás nem bukkant fel.

Lényegesen fellazult viszont az állami támogatások a szabályozása, a versenytorzítás hajtóerői most a kormányzatok lettek. Velük szemben a versenyhivatalok gyengébbnek bizonyulhatnak, mint a kartellező, összefonódó vagy erőfölényükkel visszaélő cégekkel szemben. A támogatások 2008-2009-ben megítélt és azután elosztott léptékét nézve úgy tűnik, hogy az Európai Bizottság csak a bank- és vállalatmentés módszereit, feltételeit tudta befolyásolni, de nem akadályozta meg azok soha nem látott felfutását, a magánkockázatok átzsilipelését a közszférába, a gazdálkodó szervezetek mellett az államok költségvetési korlátjának puhulását. Ezzel hozzájárult az államadósság válság kieleződéseihez, a pénzügyi piacok ismételt, 2011 tavaszától kibontakozó destabilizálásához.

Az állam és a piac viszonyának elvi átértékeléséről, paradigmaváltásról, a versenyszabályozás alapértékeinek feladásáról Európában mindmáig nincs szó. Az Unió kezdettől hangoztatta, hogy a módosított szabályok és intézkedések csak a rendszerkockázatot hordozó kivételes helyzetre érvényesek, átmeneti-időleges jellegűek. De a visszatérés az eredeti rendszerhez lassan indult meg, és inkább csak a reálgazdaság támogatásánál vált érzékelhetővé. A bankok megmentésére kialakított kereteket viszont a bizonytalan helyzet miatt több felülvizsgálat is lényegében változatlanul hagyta, sőt ezen a területen 2011-ben elindult egy második szakasz, ami most már összekapcsolódik az államok (és az egész közösségi pénzügyi rendszer) megmentésével. Az alapjaiban változatlan megközelítés kimenetele azonban kétséges.

A magyar versenyszabályozás sem lazult fel, az eleve magas támogatási szint a válság alatt alig emelkedett. A gazdaságpolitika fő célja már a válságot megelőző évektől kezdve – a parlamenti választásokat követő rövid kitérésű kísérlettől eltekintve – az egyensúly fenntartása volt. A pénzügyi kényszerhelyzet kevés teret hagyott nemcsak a gazdaságélénkítésnek, hanem a támogatások kiterjesztésének is, amelyekre egyébként a bankszektor tulajdonosi szerkezete miatt kevésbé volt szükség. Így a versenyt nálunk nem annyira az állami támogatások, mint az elvonások (különadók), valamint a rejtett piacteremtési módszerek fenyegetik.

A magyar eset egyik tanulsága tehát az, hogy a regisztrált állami támogatások szerepe a versenyhelyzet alakulásában korlátozott: versenytorzítás lehetséges a versenyszabályok formális kereteinek teljes fenntartása mellett is. Másodsorban, korlátozott, aszimmetrikus a szubvenciók hatása a makrogazdasági pénzügyi helyzet alakulására is. Kiterjedésük nagy valószínűséggel rontja az egyensúlyt, míg viszonylag kis emelkedésük vagy éppen stagnálásuk sem gátolja meg az egyensúlyi mutatók romlását. Végül ezek viszonylag kis romlása vagy éppen javulása mellett is felgyorsulhat a lefelé menő negatív spirál: a növekedés lassul, vagy eltűnik, a nemzeti valuta gyengül, a kamatfelárak emelkednek, ami az adósság növekedése miatt újabb megszorításokhoz vezet. Erről a pályáról eddig az ismét zorddá váló nemzetközi pénz- és termékpiacon feltételek között a kreatív, unrotodoxnak hirdetett gazdaságpolitika sem tudta letérni az országot. Az elmúlt években alkalmazott módszerek – beleértve a hektikusan változó, kiszámíthatatlan szabályozást, a jogbiztonságot megrendítő és a külföldi tőkét is elriasztó lépéseket – a jelek szerint inkább felerősítik a kedvezőtlen külső hatásokat. A kicsi, nyitott, kevés tartalékkal rendelkező magyar gazdaság egyedül aligha tud kilábalni a nehéz helyzetből.

A versenypolitikai tanulmányhoz kapcsolódik egy, a MOL-ról szóló esettanulmány, amely mintegy a fentiek illusztrációjaként bemutatja egy nemzeti bajnok vállalat történetét. Ennek jellemző mozzanatai az állami támogatás konfliktusa az uniós versenyszabályozással, a kormányzat és a vállalatvezetés egymásra utaltságának és érdekütközéseinek hullámzó váltakozása.

A kohéziós országok

A válság alatt lett szembevetendő, hogy az európai integráción belül a régi és új kohéziós országok felzárkózási modelljének van olyan közös vonása, nevezetesen az alacsony belső megtakarítás mellett külföldi tőke bevonására épített modernizáció, az ezzel járó külső és/vagy belső eladósodás, ami ezt a térséget különösen sérülékennyé tette a válság során. Ezért volt indokolt, hogy a szakirodalomban eddig nem szokott módon a kohéziós és nem kohéziós országok felosztásában vizsgáltuk a válság hatását. A világgazdaságban, de legalábbis Európában várható szűkös tőkekínálat miatt szükségessé válik ennek a modernizációs modellnek a módosítása, egy jobban a belső megtakarításra építő modell kialakítása.

Ezen közös vonáson túl, a válságra adott reakciókban már lényeges különbségek tárultak fel. A válság során a bajba jutott új tagállamok és Írország nagyobb rugalmasságról tettek

tanúbizonyoságot, mint a mediterrán országok. Ez azt mutatja, hogy az országok alkalmazkodó képessége nem a GDP-ben mért fejlettségük függvénye, hanem a társadalmi tűrőképességé. Ezeknek az intézményi tényezőknek a feltárása, megértése fontos a sikeres uniós és tagállami szintű gazdaságpolitikák kidolgozásához.

A válság megnövelte a posztszocialista új tagállamok közötti különbségeket. Három ország rövid és hosszú távú növekedési kilátásai elég stabilnak látszanak, Lengyelországé, Szlovákiáé és Csehországé, habár utóbbi továbbra sem túl dinamikusak. Szlovénia pozíciója szintén kedvezőnek tűnt a legutóbbi időkig, itt a legegységesebb az oktatás, a K+F, innováció stratégiai kezelése, azonban újabban náluk is a „magyar kór”, azaz a reális gazdasági lehetőségek, korlátok el nem fogadásának a jelei mutatkoznak. A balti államok, Románia és Bulgária közül Észtországnak vannak a legelőnyösebb kilátásai, és ott tettek/tesznek a legtudatosabb gazdaságpolitikai lépéseket egy tudásalapú gazdaság fejlesztésére. A válság szembeütővé tette, hogy Magyarország kisodródott visegrádi országok közül a balkáni országok felé.

Összességében azt mondhatjuk, hogy az Európai Unió egyfelől valóban olyan lehetőséget adott a felzárkózó országoknak, ami világviszonylatban egyedülálló, másfelől ez az FDI bevonására épülő modell ahhoz nem elégséges, hogy a kelet- és közép-európai lakosság rendszerváltozáshoz fűződő álma, a nyugati országok életszínvonalának az elérése megvalósuljon. Érdekes lesz megfigyelni, hogy az EU átlag 70 százaléka körüli végső fogyasztást elérő, az európai felzárkózási modellt mintaszerűen megvalósító országok, Csehország és Szlovákia képes lesz-e tovább haladni (Csehország mindenestre beragadni látszik ezen a szinten). Az egyetlen külön utas ország, Szlovénia gazdasági kilátásai – ahogy már utaltunk rá – elbizonytalanodtak. Szlovénia a hazai bázisú gazdaság fejlesztését helyzete előtérbe, és dacára, hogy a cseheknél is magasabb fejlettségi szintről indult, azoknál nagyobb felzárkózást ért el.

A kohéziós országok többsége számára a válság után nem a konvergencia üteme a probléma, hanem hogy a válság okozta veszteségeket hogyan tudják kiheverni, illetve a nagyon nagy adósságállományt felhalmozó országok a restriktív spirált elkerülni. A válság eddigi lefolyásából úgy tűnik, hogy a költségvetési politikák szigorú közösségi szabályozása szükséges, de nem elégséges az integráció jövője szempontjából. Tudomásul kell vennünk, hogy az északnyugati centrum országok és kohéziós országok között olyan reálgazdasági különbségek vannak, amelyek miatt az egyensúlytalanságok újratermelődhetnek, különösen, ha újabb sokk éri a gazdaságokat. Már most is kérdéses, hogyan lehet kezelni Görögország helyzetét, hiszen versenyképességének helyreállításához az 1990-es évek életszínvonalához kellene visszatérni.

Az európai integráció eredményességének megítélésében, legitimitációjában az utóbbi évtizedekben központi szerepet játszott a felzárkózás üteme, az országok közötti konvergencia. Ha az európai integráció koncepciójában nem történik meg ennek az áthangolása, akkor az integráció legitimitációja kerül veszélybe. Az Unió létjogosultságát a következő évtizedben leginkább az adja, hogy enélkül az európai országok megszűnnének világgazdasági tényező lenni. Ha viszont a konvergencia sebessége marad az integráció sikerének a mércéje, akkor az EU kudarcra ítéli magát. Ugyanakkor a szakpolitikák szintjén a kohézió fenntartására továbbra is törekedni kell, mert az egyenlőtlenségek bizonyos foka dezintegrációhoz vezet. Ennek fontos eszköze kell, hogy maradjon a kohéziós politika, ami a közös európai identitást erősíti, a szolidaritás kézzel fogható megnyilvánulása az úgyis nehezebb időköt élő kohéziós országok lakossága számára. Azonban a kohéziós támogatásoktól nem szabad azt várnunk, hogy a fentebb bemutatott kedvezőtlen tendenciákat nemcsak tompítani, hanem megfordítani is tudják.

A kohéziós országok tanulmányozásakor Magyarország esete egészen különösnek látszik. A kiinduló helyzete a transzformációs válság után, 1995-ben nem volt kedvezőtlen a

többi posztszocialista országhoz képest. A beáramló FDI összetétele, az ipari termelés felfutása, az export összetétele a térségben a legkedvezőbb. Azonban a 2000-es évek elejétől a gazdaság relatív helyzete romlott, a végső fogyasztásban még nagyobb mértékben, mint a GDP-ben, holott semmi reálgazdasági oka nem volt, hogy legalább azt a konszolidált összeszerelő gazdaság modellt, amit Csehország és Szlovákia megvalósított, Magyarország is elérje. Azt is mondhatjuk, hogy Magyarország az egyetlen kohéziós ország, amely úgy került bajba, hogy ezt sem a reálgazdasága, sem a pénzügyi szektora nem indokolta.

Ennek feltehető oka, hogy a magyar lakosság volt legkevésbé képes szembenézni, de legalább elviselni, hogy ez a felzárkózási modell nem képes biztosítani a vágyott nyugat-európai életszínvonalat. A politikai küzdelmekben a pártok ezeket a vágyakat kiszolgálták, a téves, irreális önértékelést tovább erősítették. Ennek a konkrét gazdasági következménye a laza fiskális politika lett, ami az ország eladósodásához vezetett. A monetáris politikában a szabályozási lehetőséggel felruházott szereplők szintén a nem jártak el megfelelő szigorral, és nem alkalmazták azokat az eszközöket, amelyek például Lengyel- vagy Csehország esetében megóvták a lakosságot a devizában történő eladósodástól. Azok a gazdasági és társadalmi előfeltételek, amelyek egy finn típusú modernizáció, azaz az FDI bevonása mellett a hazai bázisú, nemzetközileg versenyképes vállalati szektor kiépülését lehetővé tennék, hiányoztak és hiányoznak. Ennek ellenére a társadalom folyamatosan azzal áltatja magát, mintha ez az út nyitva állna előttünk. Ez a meghasonlottság áthúzódik a különböző összetételű kormányokon. Ma is egyszerre folyik a munkajogi szabályozás, szakképzés rendszerének átalakítása elsősorban a járműgyártásba bedolgozó vállalatok (azaz az összeszerelő típusú gazdaság) szükséglete szerint, és a hivatkozás a finn iskolarendszerre, ami valóban egy tudásteremtő, tudásalapú gazdaságot, egy jól működő innovációs rendszert szolgáltat/szolgált ki.

A magán és az állami eladósodottság olyan külső kényszert jelent, hogy a mai kormányzat már nem tudja elődeihez hasonlóan tovább tolni a problémákat. A sikeres gazdasági kormányzás mindent megelőző feltétele a reális helyzetértékelés és ennek társadalmi elfogadtatása.